

⁹ Vidi tabelu, izvore i opširnije podatke u: Radojković Mirosljub, *Budućnost britanske štampe, Novinarstvo*, Beograd, br. 3-4, 1974.

¹⁰ Vidi opširnije u članku: Mirosljub Radojković, *Štampa u Skandinaviji Student*, Beograd.

¹¹ Stig Hadenius, Svenik Hoyer, Lennert Weibull, *Towards a Comparative Perspective on Political Communication*, Institut for Mass Communication Research, University of Oslo, 1974, tabela 2.

¹² »Gde se stavlja granica između zaštite privatnog kapitala, odnosno garantovane neprikosnovnosti privatne svojine i garantovane slobode informacija, teško je utvrditi.« Dr Vida Cok, *Javno informisanje*, Savremena administracija, Beograd 1977, str. 101.

¹³ »Da bi bolje kontrolisao i usmeravao političko usmerenje novina, da bi depolitizovao stanovništvo i nametao mu propisano normirano i uniformisano mnjenje, finansijski kapital gornjih slojeva teži da na taj način organizuje čitavo biće štampe kako bi takva kontrola i usmeravanje bili mogući i štampa postala jedinstvena industrija svesti.« *Der Konzentrationsprozess im imperialistischen Presswesen*, KMu, Leipzig 1977, str. 15.

¹⁴ Vidi opširnije u članku: Mirosljub Radojković, *Štampa u Skandinaviji, Student*, Beograd.

¹⁵ »... neposredna pomoć ima dva vida. Prvi je naknada koju država neposredno plaća za nabavku štamparske opreme (14% od iznosa), a drugi u namenskom trošenju fondova namenjenih kulturi (izvoz novina i periodike)... pojavljuje se i tzv. »diskriminatorna pomoć«, tj. ... samo »malim novinama« (sa tiražom do 2000 primeraka-1972. godine).« Dr Vida Cok, *Javno informisanje*.

¹⁶ O tome najbolje svedoči primer SAD. »Vlada je na osnovu Radio Act-a 1927. godine i Communication Act-a 1934. godine ovlašćena da sprečava monopolisanje elektronskih medija, ali bez praktičnih rezultata. Mada je Federalna komunikaciona komisija naredila da se razbije imperija RCA (Radio Corporation of America) i mada je jedna velika mreža Blue Network prodata (i postala ABC — American Broadcasting Company), najveće radio mreže su nastavile upravno da rastu.« Rivers William, Peterson Theodore and Jensen Jay, *The Mass Media and Modern Society*, Rinehart Press, San Francisco 1971. str. 177.

¹⁷ Takve su, na primer, TV u Francuskoj, Velikoj Britaniji, Belgiji, Skandinaviji, SR Nemačkoj i nekim zemljama u razvoju.

¹⁸ Glavni akcionar TV u Finskoj (YLE) je država sa 99,8% kapitala. Državni savet joj garantuje monopol i određuje visinu preplate.

¹⁹ U strukturi švedske programske RTV kompanije 60% akcija drže interesne grupe s područja kulture, ali formalni vlasnik svih sredstava neophodnih za difuziju je Poštanska državna uprava.

²⁰ Vidi detaljnije u članku: Mirosljub Radojković, *Britanska televizija juče, danas, sutra, RTV teorija i praksa*, br. 7, Beograd 1977.

²¹ »FCC se sastoji od sedam članova koje imenuje predsednik SAD i koji imaju mandat od sedam godina. Njihovi mandati ističu u različito vreme, tako da je nemoguće da jedan predsednik imenuje sve članove komisije... Kongres je na FCC preneo ovlašćenje da svake tri godine proceni rad svake stanice i obnovi joj ili ukine dozvolu za rad.« Rivers i dr., *The Mass Media and Modern Society*, Rinehart Press, San Francisco 1971, str. 158.

²² »Prva piratska radio-stanica uspostavljena je na brodu ukotvljenom izvan teritorijalnih voda Švedske i Danske 1958. godine i emitovala je za slušaoca u Kopenhagenu... Prva piratska TV stanica *TV Nordsee* počela je da emituje za Holandiju septembra 1964. godine.« Paulu Burton, *Radio and Television Broadcasting on the European Continent*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1967, str. 21 i 24.

²³ Po ovom pitanju još nema svetskog konsenzusa, što se najbolje pokazalo na poslednjoj generalnoj skupštini UNESCO-a u Parizu 1978. godine. Rezolucije koje su zahtevale veću odgovornost država za komunikaciono delovanje i koje je predlagao svet u razvoju, napadane su s stanovišta najrazvijenijih zemalja kao atak na slobodu štampe!

²⁴ Tačke a, b i c preuzete su po knjizi dr Mate Oreč *Osnovi sistema informisanja, Oslobođenje*, Sarajevo 1977, str 82-102 i o njima se tu govori opširnije.

²⁵ Dr Mate Oreč, *Osnovi sistema informisanja, Oslobođenje*, Sarajevo 1977, str. 89.

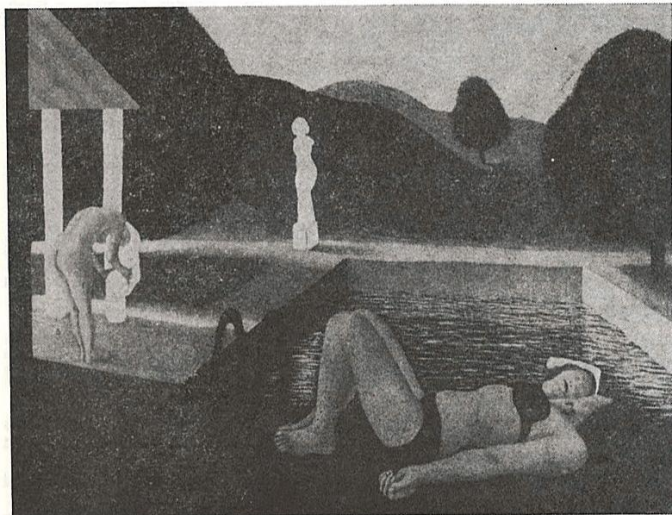
²⁶ U Velikoj Britaniji postoji Britanski savet, u Francuskoj kulturni centri, SR Nemačka također otvara slične centre. »Glavni nosilac informativno-propagandne djelatnosti SAD u inostranstvu je United States Information Service (USIS). Ova informativna ustanova SAD ima godišnji budžet od 135 miliona dolara, za poslužava više od 11 hiljada lica i razvija svoju djelatnost u oko 99 zemalja.« Dr Mate Oreč, op. citat, str. 96.

²⁷ Televizija je još uvek skromnije iskorišćena u ove svrhe, jer postoji efikasnija kontrola i pouke se teže prenose. Ipak, države rado finansiraju snimanje i »pakovanje« TV programa koji će biti u vidu kulturne pomoći, saradnje ili kao roba plasirani inostranim korisnicima.

²⁸ *BBC Handbook 1975*, BBC, London 1975, str. 70 i tabela na str. 71.

²⁹ BBC, op. citat, str. 71.

³⁰ Najveći izvoznik sa 100—200 hiljada časova godišnje su SAD. Velika Britanija izveze do 30.000 časova, Francuska 15—20.000, SR, Nemačka 5—6.000 časova itd. Vidi: Kaarle Nordenstreng and Tapio Varis, *Television traffic-a one way street?*, UNESCO, Paris 1974.

damijan antonijević / POEZIJA VASKA POPE: PERSPEKTIVE ČITANJA

Posle sedam knjiga pesama, Vasko Popa je u jugoslovenskim relacijama, značenjem, vrednošću i značajem, jedno od prvih pesničkih imena. Takav ugled obezbedile su mu još prve njegove knjige *Kora* (1953) i *Neпоčin-polje* (1956), da bi se zbirkama *Spređeno nebo* (1968), *Uspravna zemlja* (1972) i tima najnovijim (koje su se pojavile 1975. godine) *Vučja so*, *Živo meso* i *Kuća nasred druma*, i mnoštvom zapaženih pesama objavljivanih po časopisima i listovima — njegovo mesto još više učvrstilo i našlo u vrhu pesničkih vrednosti u Jugoslaviji.

Na te vrednosti ukazuju i brojni prevodi ove poezije na skoro sve velike jezike Evrope i sveta. Zna se da je Vasko Popa jedan od najprevođenijih naših pesnika, ali njegovo prisustvo u svetskoj poeziji time ne prestaje. Ne prestaje u smislu uticaja i zračenja koje njegovi stihovi imaju na mlađe pesnike (američke, na primer) i razvoj moderne poezije.

Posle prvih otpora ove pesme se, danas, bez sumnje, čitaju i prihvataju, uprkos svojoj doslednoj hermetičnosti i izvesnoj sklonosti ka ezoterizmu. Brušena, dovedena do savršenstva ne samo u smislu pesničke tehnike, poezija Vaska Pope, celovita i koherentna, čini jedan zaokrugljeni sistem koji od svih sedam pesničkih knjiga pravi, zapravo, poglavlja jednog izuzetnog pesničkog poduhvata epske usmerenosti i snažnog, ubedljivog misaonog konteksta i angažovanja. Ne samo sistem kao poezija već i kao misao, delo Vaska Pope po toj celovitosti, doslednosti, preciznosti izraza i misli, simboličke isprepletanosti — nema premca u jugoslovenskim književnostima svojom jedinstvenošću, nepovljivošću i aktivitetom.

Za književnu kritiku ovo pesničko delo postalo je probni test za provenu njene pronaljalivosti, razumevanja i primenjene metodologije. Karakteristično je prisustvo tekstova, izbor tema i metoda u jednom književnokritičkom delu o ovoj poeziji, ali, takođe, li odustvo tih tekstova u suprotnim primerima. Ako je kritičar nalazio ključ za dešifrovanje ove poezije, ako je uspevao da pronađe kod, onda mu je prodor u nju, neosporno, više donosio nego ulazak u druge sisteme, obavezujući ga na preciznost, logičnost, analitičku doslednost i donoseći značajne rezultate istraživanja. Na žalost, takvih tekstova u kojima je, koliko-toliko, uhvaćena ili protumačena šifra za ovu poeziju nema mnogo. A tekstova i knjiga koje bi do kraja iscrpele ovo delo niti je bilo, niti ima, a teško i da će ih biti. Ova poezija zadržava svoj integritet otklanjajući se do kraja razumevanju li objašnjenju, zadržavajući time svoje fascinantno bogatstvo za istraživače. To je svakako učinilo da se broj tumača iz godine u godinu povećava. Njihov doprinos valja pažljivo pregledati, ispitati i izdvojiti stvarne vrednosti prosvetljene čitalačke trenutke pojedinih kritičara. Obim toga čitanja je zaista приметно narastao, ali utisak (koji će se obavezno morati proveravati) je da se njegov smer, s razlogom, glavnim svojim tokom, uputio ka interpretaciji. Kompletnih knjiga o poeziji Vaska Pope još nemamo, možda i zbog toga što tumači još nisu uspeali da opišu ukupnost ovoga dela, da mu potraže smisao. Možda je i jedan od razloga u tome što smo mu vremenski bliži, što nemamo neophodnu distancu. Ali sigurno je da to ne bi mogao biti dovoljno jak razlog da se studiozno ne bavimo ovim delom pokušavajući da olakšamo analitički i sintetički ulazak u njega budućim istraživačima koji će, u tom slučaju, znati da iskorišćeni propuste, greške i zatamnjenja svojih prethodnika.

Interpretativni postupak jeste najprimerniji i najsvrsishodniji za ovu poeziju, u ovom trenutku, u nedostatku vremenske distance. Protumačiti je, imanentno, iz perspektive onoga što ova poezija nosi i želi, prevashodni je zadatak za današnjeg istraživača. Tek posle interpretacije ove poezije možemo, sigurnije, praviti izvesna poređenja i generalizacije, izvesna (neophodna i prisutna) povezivanja, tek posle njenog razumevanja i objašnjenja možemo preciznije određivati koordinate književnog konteksta u kojem se nalazi ovo bogato i neiscrpno delo.

Jer ono što će se, uvek i svagda, pred istraživače Popine poezije postavljati kao prevashodni zadatak, kao problem, kao intelektualno iskušanje, jeste semantički vid njegovog dela. Semantičko bogatstvo ove poezije neiscrpno je, njeni semantički prostori neprohodni: od mitskih dubina prošlosti do dekomponovane svesti modernog čoveka, od sudbinske i egzistencijalne predodređenosti njegove do učešća u svakodnevicu i otpora i borbe protiv prisutnog zla. Gorući problemi današnjeg čoveka i društva nalaze se u njoj, njegovo prisustvo u tami vekova, totemska počela i kosmičke geneze današnjih trauma, i to kako pojedinca tako i naroda.

Udeo mitskog elementa u poeziji Vaska Pope znata je, štaviše ključan. Mitsko, kosmičko projektovano, mitske i kosmičke slike, simboli, značenja, bogato i duboko prožimaju ovu poeziju. I to od prve zbirke pa do poslednjih. To nije samo nacionalna slovenska mitologija (mitovi o Perunu, Dabogu, praocu Vuku i pramateri Vučici, vučjoj horidi li vučjem pastiru), već i drugi mitovi, i to posebno generički. Postoje knjige iz mitologije (Čajkanović, Nodilo) koje je, očito, pesnik koristio, koje treba izučiti i potražiti šta je, i u kolikoj meri, apsorbavala ova pesnička reč iz njih. Bavljenje kolektivnom sudbom, kolektivnom svešću u mitološkoj sferi, ali i u istorijskom vremenu — važan je element ove pesničke reči. Valjalo bi ispitati li karakteristike mitske ili antropološke vizije sveta Vaska Pope: kosmičke analogije, animizam, personifikaciju, personalizaciju.

Individually nesvesno (podsvest) i kolektivno nesvesno, ukoliko se ovi temeljni, psihoanalitički termini mogu ovde primenjivati, takođe se mogu zapaziti u ovoj poeziji. Kolektivno nesve-

sno na širem, mitološkom planu, naročito u knjizi *Vučja so*, a individualno »nesvesno« u knjizi *Živo meso*.

Pesme Vaska Pope posvećene istorijskom vremenu, prepoznatljivim ličnostima, mestima i događajima iz savremenosti i istorije, znače nov pristup tzv. rodoljubivom i političkom pesništvu. Uobičajeno je da se govori o obnovi rodoljubivog pesništva koju je izvršio Vasko Popa (zbornikama *Uspravna zemlja* i *Kuća nasred druma*, još od prvih začetaka ovih knjiga ranih šezdesetih godina), ali je taj konvencionalni termin nedovoljan da označi svu zamašnost i veličinu ovoga poduhvata, kao i prirodu tog pesničkog angažmana (i u smislu političke poezije). Vasko Popa zapravo pomera granice rodoljubivog pesništva u smeru angažovane poezije, ljudski uopštava, internacionalizuje i kosmički univerzalizuje ne samo pojedinačno već i nacionalno iskustvo, prevazilazeći ga samim tim.

Simbolika u književnom delu Vaska Pope jedno je od krupnih, do danas i nezapočetih, poslova koji stoje pred istraživačima njegovog dela. Pojedini simboli (simbol sunca, vuka, kamena) stubovi su nosači cele pesničke konstrukcije (dosadašnjih sedam knjiga). To su simboli koji imaju mitsko, ali i ezoterijsko značenje. To su, takođe, simboli koji pripadaju etnološkim mitovima učestvujući i u ovom književnom delu u radanju ili rušenju novih svetova, dakle u genetičkim, ali i u apokaliptičkim situacijama. Ima simbola koji se tiču kosmičkih tela, predmeta, dimenzija ili fikcija. Jedna grupa simbola zadržava se na ljudskom telu, druga na svakodnevnom svetu, treća pripada istorijsko-nacionalnim duhovnim riznicama.

O problemu prostora i vremena koji su nezaobilazne kategorije Popinog pesništva, naročito prostor, neophodno je govoriti počev od prve do poslednje zbirke. Prostor: geografski, kosmički, metafizički, uglavnom je negativna kategorija, ne-biće, suprotstavljen čoveku, prostor čudovište koje guta čoveka (ljude). Možemo govoriti o mešanju prostornih planova, o spoljašnjem i unutrašnjem prostoru (npr. belutka), o mešanju prostora duhovnog i fizičkog, čovekovog i kosmičkog, o mikrokosmičkom i makrokosmičkom prostoru. Vreme je mitsko i istorijsko, ljudsko i kosmičko, i to često u prepletu, u mešanju planova, u projiciranju mitskog vremena u istorijsko i obrnuto. Onda psihološko vreme, kombinacija mitskog i istorijskog u psihološkom vremenu, u dinamičkoj vremenskoj veličini.

»Lirski heroj«, odnosno poetski subjekt Popine poezije je njeno delatno lice. To je ličnost mitska ili istorijska (gradovi, arhitektonski objekti, ljudi), to je kosmički objekt ili ovozemaljski predmet iz flore i faune, iz predmetnog sveta, ali primetan, uobličeni, u akciji, u angažovanju, nosilac određenog značenja i ponuke, sasud pesnikove namere i misli. Ta delatna lica Popine poezije su nosioci njene dramske tenzije, njene akcionosti, njene misaonosti, njenog dinamizma.

Humor je dokaz duhovnosti, ljudske postojanosti i umnosti u ovoj poeziji. To je osvedočena akcija ljudskosti u sukobu svetog i profanog, uzvišenog i niskog, tradicionalnog i modernog, na granici dvaju suprotstavljenih svetova, između života i smrti, mita i istorije, realnog i fantastičnog. Primetan u grotesknim, iščašenim situacijama, humor je izraz apsurdna u ovom književnom delu, zapravo jedan vid otpora apsurdnu.

O tragovima, efektivno iskonišćenim, nadrealističke poetike u delu Vaska Pope (bar u početku njegovog književnog rada) svakako treba govoriti (npr. irealitet, humor). To implicira i ispitivanje dalekih srodničkih veza s modernom francuskom poezijom (Amri Mišo, Rene Šar). U svakom slučaju, bar da se još jednom utvrdi samosvojnost i originalnost Popine pesme upoređujući je (koliko i ukoliko se to može) sa savremenima.

Tradicija srpske umetničke poezije od Domentijana preko Laze Kostića li Stenije do Momčila Nastasijevića takođe je, na

izvestan način, prisutna u ovom književnom delu koje je nastavilo izvesne tokove asimilujući ih, transponujući i bogateći ih (jezik, humor, iracionalno, imaginacija, »zaumno«, snovidno; priredena izdanja: Domentijan, Laza Kostić, Momčilo Nastasijević; zbornici: *Urnebesnik*, *Ponoćno sunce*).

Međutim, ono što je приметna vrednost Popinog književnog dela, njegov izuzetni stvaralački rezultat u svim njegovim knjigama, ne samo na nivou postupka, nego i strukture i značenja i, uopšte, duhovnih veza i srodnost — jeste narodno usmeno stvaralaštvo, naročito »mali« oblici tog stvaralaštva (poezija, poslovića, zagonetke, gatalice, vradžbine, izreke; zbornik *Od zlata jabuka*).

Zbornici Vaska Pope, kao svojevrsna eksplikacija njegovih književnih simpatija, pogleda li shvatanja, jesu izražanje veza s tradicijom, utvrđivanje književnih kontinuiteta između tradicije i sopstvenog književnog dela, uspostavljanje, takođe, izvesne poetike li estetičke. Ali, neophodno je ustanoviti i značenje i odjek Popinih zbornika za književni trenutak, sredinu li klimu.

Sve bi to bili »izvori poezije Vaska Pope« (kao je to naslovio jedan istraživač Popinog dela), koji zahtevaju posebna istraživanja, čineći — zajedno s malobrojnim Popinim tekstovima (videti *KORU*, izdanje 1969. godine, *Zapise o pesništvu*) o pesničkoj sudbini, poslu, o mestu i ulozi poezije u čovekovoj egzistencijalnoj situaciji — poetiku ovog književnog dela. Ali ne na nivou diskurzivnog govora, miti određenog logičkog sistema, već meditativnih poetskih zapisa (u prozi) o pesničkom poslu.

Ne vezujući se ipak, ni posredno ni neposredno ni za jednu književnu školu, niti pokret, a čineći, verovatno, sâm, svojim delom, neku vrstu pokretača, ako ne škole ali sigurno jedne određene književne atmosfere, Vasko Popa je uvek držao do stvaralačke samostalnosti, neponovljivosti, originalnosti. Zato njegovo delo, posmatrano i u perspektivi tradicije, samo dobija u vrednosti li originalnosti, bogateći li menjajući tu tradiciju.

Organizacija stiha, sintaksička doslednost, jednostavnost li »običnost«, sredina između vezanog li slobodnog stiha, nitam govornog, kolokvijalnog jezika, gotovih formula li fraza; principi strofičke organizacije: obavezna strofičnost, gravitiranje ka tercini; principi cikliziranja: tendencija ka septaptilihu; principi organizacije zbirke: koherentnost, organska povezanost li isprepletanost, epski li dramski momenti, element zaveštanja, težnja ka zatvorenom, kružnom obliku septaptiliha — sve su to neki od značajnski relevantnih postupaka u književnom delu Vaska Pope. Takođe dijaloška forma, ponavljanja, paralelizmi, igre reči li smisla, postupak cikliziranja, odga minus postupci (nedostatak rime, opkoračenja, foničke inkantacije, nedostatak stranih reči, pa li odsustvo neuobičajene leksike, sem nekoliko neologizama itd.).

Jezik poezije Vaska Pope svakako je nešto novo li konstruktivno u odnosu na sve što se do tada pojavljivalo u srpskoj poeziji. Sazdan od nadrealističke fantazme, od narodne izreke, od uličnog govora ovaj jezik je progovorio svojom originalnošću vrlo precizno li neposredno, bez prenatrpanosti li nepotrebne baroknosti li metaforičnosti. Iako emotivno prenapregnut, ne retko li dijalogiziran, jezik ove poezije je li intelektualno veoma čvrsto formiran. To je jezik koji misli, oseća, govori li ubedljivo li nedeljivo. U »sintaksičkoj strogosti« (M. Pavlović) stiha, ideal pesničkog izraza Vaska Pope je sažetost, čulnost, konkretnost, materijalnost (precizno imenovanje predmeta li bića).

Davno je zapaženo da ekonomičnost, lapidarnost, eliptičnost, kolokvijalnost (frazologizmi), ližvornost li svežina narodne leksike li obrta, jezik magijskih formula, bajalica li kletvi odlikuju ovu poeziju. Uz brojne primere li navode, to je lako li jednostavno dokazati, ali je sigurno komplikovanije pokazati kako to funkcioniše na nivou značenja li »shematizovanih aspekata«.

Poezija Vaska Pope je u neprekidnoj akciji, u neprekidnom kretanju li menjanju unutar sebe, u neprekidnom dograđivanju. Te promene nisu tehničkog, formalnog karaktera, već suštinskog, značajnskog li vrednosnog. Ova poezija jeste jedan koherentan sistem, ali ne li definitivno okončan, bez mogućnosti evoluiranja unutar sebe.

Situacija li sudbina čoveka li ljudskosti na društvenom, političkom, kulturnom, istorijskom, egzistencijalnom, mitološkom li komičkom (metafizičkom, takođe) planu bitna je poetska preokupacija Vaska Pope.

Dakle, počevši od prihvatanja (li otpora, u početku), od odjeka koji ima u književnoj kritici, od toga da su najvažniji kritički tekstovi uglavnom interpretativne prirode, može se reći da je ispitivanje poezije Vaska Pope izuzetno složen, ali neophodan li zahvalan posao. I to najpre zbog njenog semantičkog bogatstva. Mitska osnova ove poezije, elementi istorijsko-nacionalne simbolike li društvenog angažovanja moraju biti posebna istraživačka poglavlja celovitog, sistematskog pristupa ovom delu. Od relevantne problematike takođe je važno baviti se problemom prostora li vremena, ulogom delatnih lica, odnosno poetskih subjekata, humora itd.

Izvori poezije Vaska Pope, odnos prema književnoj tradiciji, prema usmenom stvaralaštvu, nadrealizmu, savremenima, ukoliko poetika Vaska Pope, izraz, jezik li organizacija ove poezije ostaju krupni problemi u sklopu ispitivanja vantekstovnih li unutartekstovnih veza.

Bogatstvo kritičke građe, bogatstvo li značenje samoga dela, ugled koji ova poezija ima, svakim danom, kod nas li u svetu, opravdavaju potrebu da se organizovano, sistematski li naučno pristupi istraživanju li kritičkom preispitivanju njenih vrednosti.

